

Aydın'da Bir Ahîlik Merkezi Olarak Eski Çine ve Ahmed Gazi Külliyesi*

Kemal Ramazan Haykiran**

krhaykiran@gmail.com

Özet

Ortaçağ Anadolu'sunun toplumsal ve kültürel dokusuna yön vermiş kurumların başında gelen Ahîliğin XIV. yüzyıl başlarında kati bir biçimde Türk hakimiyetine giren Aydın ve çevresinde de faal bir biçimde varlık gösterdiği ve bu özelliğini Osmanlı hakimiyetine geçtiği XV. yüzyıldan sonrasında da geliştirerek devam ettirdiği görülmektedir.

Bu çalışma'da Bugün Aydın'ın Çine ilçesine bağlı bir mahalle olan XIV. yüzyılda ise Menteşeoğulları'nın önemli bir kültür merkezi konumundaki Eski Çine'de bulunan Ahmed Gazi külliyesinin bir Ahî merkezi oluşu özelliğini ve buradan hareketle de XIV. ve XV. yüzyıllarda bölgedeki ahi varlığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Eski Çine, Ahmed Gazi, Ahi İbrahim, Ahi Bayram

Ahmed Gazi Külliyesi Of Eski Çine As An Important Center Of Ahi Organization In

Abstract

As one of the leading institutions that oriented the cultural life of Medieval Age Anatolia, Ahi Organization protected its existence, starting from the beginning of 14th century when the first successful sovereignty of the Turks in Western Anatolia around Aydın province and also from the 15th century with the arrival of the Ottomans to the region.

In this essay, Ahmed Gazi Külliyesi as an early Islamic social and religious complex in Eski Çine, which was an important cultural center during the era of Menteşeoğulları, will try to be analyzed. This work also aims to present the importance of the Ahmed Gazi Külliyesi as a critical place that shows the presence of the Ahi organization in the region in the 14th and the 15th centuries.

Key Words: Ahi Organization, Eski Çine, Ahmed Gazi, Ahi İbrahim, Ahi Bayram

---

* Bu makale Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeler Koordinatörlüğü bünyesinde desteklenen FEF-19004 nolu proje kapsamında üretilmiştir.

** Dr. Öğrt. Üyesi. Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı. *krhaykiran@gmail.com*

GİRİŞ

Ahîlik, Ortaçağ Anadolu'sunun toplumsal ve kültürel dokusuna yön vermiş kurumların başında gelmektedir. Ahîlik Teşkilatı, yüksek ahlaka mensup kişileri bir araya getiren bir kültür ortamıdır. Osmanlı kültür tarihinde önemli yer tutan Ahîlik, kuruluşundan itibaren bütün gücünü başta gençler olmak üzere özellikle sanatkar ve esnafı bir bağ ile birbirlerine bağlamış, onları manevî ve ahlakî yönden eğitmeyi böylece yüksek seviyeli bir toplum üretmeyi kendine hedef bilmiştir. Ahîlik ilk meslek teşkilatı ve ciddi anlamdaki ilk mesleki eğitim kurumu olma özelliğini göstermekteydi. Ahîlik, sadece mesleki saha ile ilgili olmayıp dinî, ahlakî, toplumsal, kültürel ve siyasi fonksiyonları da bünyesinde barındıran Anadolu'ya ait köklü bir değerdir.

Doğu ile batı arasında önemli ticaret yolları üzerinde bulunan ve verimli tarım arazilerine sahip olan Aydın, tarihin her döneminde canlı bir ticarî hareketliliğe sahip olduğu gibi köklü şehircilik geleneği sayesinde oldukça erken dönemlerden itibaren zengin bir esnaf kültürünü bünyesinde barındırmaktaydı. Bu zengin ve kadim şehrin yeni sahipleri olan Türkler, bu muhite geldikleri XIII. yüzyılın sonundan itibaren kendilerine ait şehir kültürlerini dolayısıyla da esnaf teşkilatlarını Aydın ve çevresine taşıyarak burada çok daha zengin bir çarşı kültürü oluşturmuşlardı. Tarihi, M.Ö. 7000 yılına dayanan, Batı Anadolu'da tarih ve uygarlığın izlerini taşıyan, dünyanın ender yerlerinden biri olan Aydın, önemli ticaret yollarının üzerinde olması ve verimli tarım arazilerinin bulunması sebebi ile tarihin her döneminde önemini korumuş canlı bir yerleşim alanıdır. Aydınöğulları ile birlikte Türk hâkimiyetine giren ve ismini de bu beyliğin kurucusundan alan Aydın, aynı canlılığı ve hareketliliği bu dönemde de göstermiştir. Bu kadim memlekette oluşan tarihî ve

kültürel birikimin yeni bir temsilcisi ve takipçisi olmakla beraber kendilerine ait Türk ve Müslüman kültür hayatını bu coğrafyayı işleyen Aydınöğulları, mimaride, kültürde, sanatta ve sosyal hayatta yeni bir anlayışı şehre hakim kılmışlardı.

Aydınöğulları ile birlikte Türklerin eline geçen Aydın ve çevresi, XIV. yüzyılda kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçmiş, böylece Türklere ait çok daha sistematik ve köklü bir siyasi ve sosyal yapı muhite hakim olmuştu.

Tarihinin her dönemi canlı ve önemli gelişmelere sahne olan Aydın şehrinin XIII. yüzyılda Aydınöğulları ile başlayan ve XV. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine giriş ile daha da gelişkin bir evreye taşınan Türk hâkimiyetinin ilk dönemleri de oldukça önemli ve belirleyici gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir.

XIV. yüzyılda Türk beyleri tarafından fethedilen Batı Anadolu'da Ahîlik önemli bir yere sahip olmuştu. Özellikle Aydın ve çevresi önemli bir Ahî merkezi olarak görülmektedir. Aydınöğulları şehre ilk geldiği günlerden itibaren Aydın ve çevresinde Ahî varlığından söz etmek mümkündür. Ali Han Baba ve oğlu İsmail Baba akla gelen ilk Ahî şeyhleri arasında yer almaktadır.

1.AYDIN VE ÇEVRESİN'DE ERKEN DÖNEM AHİLİĞİNE BİR BAKIŞ

Klasik döneme ilişkin gerek tahrir gerekse evkaf defterleri incelendiğinde bu defterlerde yer alan zaviye isimlerinden hareketle Aydın'da çok fazla Ahînin bulunduğu tespiti rahatlıkla yapılabilmektedir. Sadece isimlerine ulaşılabilen bu Ahî Babalarının hayat hikayelerine ilişkin bilgiler kaynakların yetersizliği sebebiyle yok denecek kadar azdır. Aydın ve çevresi hakkında pek çok konu hakkında olduğu gibi en çok bilgi veren kaynak "166 Numa-

ralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları” adlı defterdir. Kanunî Sultan Süleyman Han zamanında tutulan bu defter Aydın hakkında tafsilatlı bilgi veren en erken tarihli kaynak olma özelliğine sahiptir. Bu, Aydın Ahîleri ile ilgili olarak “Ahî Baba, Ahî Dede, Ahî Eymân, Ahî Germiyân, Ahî Hâcî, Ahî Halil, Ahî Hayrî’ d-dîn, Ahî İsrâ’îl, Ahî İvaz, Ahî İvaz bin Hamza, Ahî Kara, Ahî Mahmûd, Ahî Mustafâ, Ahî ‘Osmân, Ahî Papuçcu, Ahî Süleymân, Ahî Şâtır, Ahî Yavaş, Ahî Yegan.”¹ gibi isimlere ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, “T.T 0001/1 M. Numaralı” Fatih Devrine ait defterde yine Aydın ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Bu defter “T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)” ad altında Mehmet Akif Erdoğan tarafından neşredilmiştir.²

Fatih Devrinde tutulan defterde sadece adına ulaşılabilen ve hakkında diğer kayıtlarda henüz bir bilgiye ulaşamayan birçok Ahî zaviyesi bulunmaktadır. Bu çerçevede Kuyucak’da Ahî Aydın adıyla bir Ahî Zaviyesinden bahsedildiği görülmektedir.³ Gerek Fatih Devrinde gerekse Kanunî Devrinde tutulan defterlerde Ahî Aydın ve Aydın Baba olarak kaydedilen bu Ahî Babasının bir Ahî Babası olmadığı Aydınogulları’nın kurucusu olan Aydın Bey olduğun son yapılan araştırmalar ışık-

ğında açıkça ortaya konulmuştur.⁴ Yine Kuyucak’ta Ahî Yahşi Zaviyesi’nin adının geçtiği görülmektedir. Sultanhisar’ında ise Ahî Durud adı ile bir Ahî Zaviyensin işlendiği görülmektedir. Köşk’e kayıtlı olarak ise Ahî Suhte ve Ahî Aydın isminde iki Ahî Zaviyesi görülmektedir. Yavilli Köyü’nde Ahî Yusuf Dağdağı Köyü olarak geçen mevkiide Ahî İshak ismi görülmektedir. Ulaş Köyü’ne gelindiğinde ise Ahî Ebru isimli bir kadın Ahî Anası ile Ahî oğlu Mustafa isimli bir Ahî Zaviyesi görülmektedir.⁵ Anya Köyü’nde ise Ahî Mehmed Zaviyesine rastlanılmaktadır. Önemli bir yerleşim alanı olan Eğridere Köyü’nde ise Ahî Bayram Zaviyesi’nin bulunduğu anlaşılmaktadır.⁶ Kuru Maden Köyü’nde ise ismi işlenmeye bir Ahî Zaviyesinin varlığından bahsedilmektedir. Yahşi Köyde Ahî oğlu Umur Zaviyesi Bâdınca Köyü’nde Ahî Hamza Genç Güresi Köyü’nde ise Ahî Mahmud Zaviyelerinin varlığından haberdar olunmaktadır.⁷

2.ÇİNE VE ÇEVRESİNDE TÜRK HAKİMİYETİ

XIII. yüzyılın sonlarından itibaren Moğol akınları neticesinde Selçukluların Moğollara tabi duruma gelmesini takip eden süreçte Anadolu’nun pek çok noktasında Türk Beyleri kendi adlarına siyasi teşekküller oluşturmuştu. Batı Anadolu’da Karia Yarımadası olarak anılan, bugünkü Muğla ve çevresinde de Menteşeoğulları

¹ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1995, s. 79.

² M. Akif Erdoğan, Ömer Bıyık, T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2015.

³ M. Akif Erdoğan, Ömer Bıyık, T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme), s. 7.

⁴ Bkz. Enver Konukçu, “Aydın İli’nin Gelişiminde Aydın Bey”, Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler, 12-13 Mart 2015, C. 2, Ed. Mehmet Akif Erdoğan-Şule Pfeiffer Taş, İzmir 2015.

⁵ M. Akif Erdoğan, Ömer Bıyık, T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme), s. 7.

⁶ M. Akif Erdoğan, Ömer Bıyık, T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme), s. 7.

⁷ M. Akif Erdoğan, Ömer Bıyık, T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme), s. 7.

adıyla da bir Türk Beyliği kurulmuştu. Menteşe Beyliğinin kurucusu, Anadolu Selçuklu hükümdarlarınınca atalarına Batı Anadolu uç bölgesinde ikta verilen Menteşe Bey'dir. Beyliği, bu yöreye deniz yoluyla gelen ve içeri doğru girerek sahille Denizli Dağları arasındaki bölgeye yerleşen Türkmenlerin kurduğuna dair görüşler bulunmak ile birlikte yaygın olarak karadan sahile doğru akın yapan Türkler tarafından bir siyasî birlik haline getirildiği üzerinde durulmaktadır. Kuruluşu ve ilk beylerin hüküm sürdükleri dönemlerin kronolojisi kaynak yetersizliği sebebiyle tesbit edilemediği gibi bilinen ilk beyleri olan Menteşe Bey'in soyuna ilişkin bilgilerde yetersizdir. Menteşeoğulları'nın hâkim olduğu bölge Muğla, Peçin, Milas ve Balat'tan Ege sahillerine kadar uzanmaktadır. Bizans kaynaklarında Menteşe Bey'in adı, 1282'de Tralles (Aydın) ve Nyssa'yı (Sultanhisar) ele geçirmesi dolayısıyla zikredilir. Bu dönemlerde Menteşe Bey ve emrindeki Türkmenlerin Selçuklular'ın himayesinde oldukları söylenebilir.

Menteşe Bey'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1293 yılından sonra olduğu düşünülmektedir. Onun ölümünden sonra beyliğin başına oğlu Mesud Bey geçti. Mesud Bey zamanında iyice genişleyen ve hâkimiyeti Ege Denizi'nde Rodos ve Girit Adalarına kadar yayan Menteşe Beyliğinin, Mesud Bey'in ölümünden sonra başına altı oğlundan biri olan Şücaüddin Orhan geçti. Bu dönemde Papalık tarafından Venedik, Fransa Kralı VI. Philippe ve öteki Batılı ülkeler dahil bir Haçlı Seferi düzenleme gayretine girdiler.

İbn Battuta 733'te (1333) Batı Anadolu'yu dolaşırken Orhan Bey'i Peçin'de ziyaret etmiş ve onu "Milas Sultanı" olarak zikretmiştir. Orhan Bey'in ölüm tarihi bilinmemektedir. Orhan Bey'in yerine oğlu İbrahim geçti. Diğer oğlu Hızır ise Çine'yi idare ediyordu. Bir Haçlı donanmasının 1344'te Aydınöğulları'ndan İzmir'i alması,

Menteşeoğulları ile Girit arasındaki ticaretin bir süre kesilmesine sebep oldu. Menteşeoğulları Aydınöğulları ile birleşerek Girit'e saldırmışlardı. İbrahim Bey ise İzmir'e yürümek için Balat'ta savaş hazırlıkları yapmaktaydı. Venedikliler, kendilerine karşı harekete geçmeye hazırlanan İbrahim Bey'i Balat Limanı'na soktukları donanma ile zorlamışlardı. Bunun üzerine 753-756 (1352-1355) yılları arasında yapılan bir antlaşma yapılmış böylece Menteşeoğulları'nı silahsızlanmaya zorlanmıştı.

İşte yaşanan bu gelişme neticesinde, Menteşe Beyliğinin aleyhine dahi olsa savaş durumunun sona ermesi ile birlikte Menteşeoğulları'nda içe doğru genişleme ve bir imar döneminin başladığı söylenebilir. İbrahim Bey'in 1355 yıllarında vuku bulan ölümünün ardından oğulları Türk töresi uyarınca Beyliğin idaresini paylaşmışlardı. Buna göre Musa Bey Peçin, Balat ve Milas; Mehmed Bey Muğla ve Çine; Ahmed Gazi Bey güneyde Mekri ve Marmaris bölgesinde hüküm sürmeye başladı. Musa Bey ise, aynı zamanda "ulu bey" olarak beyliğin başında bulunan bey oldu. 1375 yılına kadar bu durum böyle devam etmişti. Bu tarihte Musa Bey'in ölümünden sonra kardeşi Ahmed Gazi Uluğ Bey olarak Beyliğin başına geçmişti.

3.AHMED GAZİ VE KÜLLİYESİ

Menteşeoğlu İbrahim Bey'in üç oğlundan biri olan Ahmed Gazi. "Sultanî's sevahil" unvanıyla bilinen büyük bir gaziydi. Musa Bey'den itibaren sistematik olarak ilme ve kültüre büyük önem vermeye başlayan Menteşeoğulları'nın Balat'tan Fethiye'ye kadar uzanan geniş hat- ta pek çok cami, tekke ve medrese yaptıkları pek çok alim ve mutasavvıfı himayelerine almaya başlamışlardı. Bu meyanda Menteşeoğulları zamanında önemli bir yerleşim yeri olan Eski Çine'de büyük ve görkemli bir külliye yaptırılmıştı. Ahmed Gazi adını taşıyan bu külliyenin inşa tari-

hine bakıldığında Ahmed Gazi'nin çocukluk evresine denk geldiği görülmektedir. Külliye'nin Mentешеoğulları tarafından daha önce yaptırıldığı, fakat ilerleyen yıllarda Ahmed Gazi zamanında büyük bir onarım ve büyüme yaşadığı ve onarım kitabesine Ahmed Gazi'nin adı işlendiği için bu tarihten itibaren külliye'nin onun adıyla anılır hale geldiği düşünülmektedir.

Aslında medrese olan binanın kubbeli büyük eyvanının türbe haline getirildiği ve 793/1391 Temmuzunda vefatından sonra Ahmed Gazi'nin buraya defnedildiği görülmektedir. Türbenin dışındaki duvarda mermere işlenmiş arka ayakları üstünde duran birer arslan kabartması görülür. Bu arslanlar ön pençelerinde birer sancak tutarlar. Sancaktardan bir tanesinde Ahmed Gazi adı okunmaktadır. Türbenin içinde iki kabir vardır.⁸ Türbenin dip duvarında dışarı açılan bir kapı vardır. Seçin Dedesi adıyla çevrede bir ziyaretgah olarak tanınan kabir, halk nazarında bir evliya türbesi durumuna girmişti. Medresenin dışında da arslan kabartmaları ile süslü bir de çeşme vardır.⁹

Menteşeoğulları zamanında faaliyete geçen bu külliye kısa bir süre içinde medrese ve mescid özelliklerinden sıyrılarak bir Ahî Zaviyesi durumuna gelmişti. Bunda Ahmed Gazi'nin babası İbrahim Bey'in Beyliğinin yanında bir Ahî Babası olmasının da büyük etkisi olduğu düşünülmelidir. Büyük bir gazi olan Ahî İbrahim'in 1355 yılında Venediklilerle savaştığı ve 1360'ten önce vefat ettiği tahmin düşünülmektedir. Bu türbenin oğlu Ahmed Gazi'nin külliye'yi onartırken babası için yaptırdığı tahmin edilmektedir. Türbe külliye'den biraz daha geç tarihli olarak; malzeme, teknik ve süsleme özelliklerin-

den hareketle XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir. Türbe'nin en dikkat çeken özelliği yaşanan İslamlaşma sürecine ve Batı Anadolu'da yeni kültür çevreleri ile tanışılmış ve etkilenilmiş olmasına rağmen hâlâ daha Orta Asya'ya ait Türk mezar kültürünü devam ettiriyor olmasıdır. Türbe Orta Asya'da İslamiyet öncesi Türklerde yaygın olarak görüldüğü gibi iki katlı olarak düzenlenmiştir. Yapının üst katı 7.30X7.30 m ölçülerinde kare planlıdır. Kuzey cephesinde sivri kemerli bir açıklık bulunmasından dolayı kümbetle eyvanın birleşiminden meydana gelen türbeler grubuna dahil edilmiştir.¹⁰ Üst katın üzeri içten Türk üçgenleri ile geçilen 5.00 m çapında bir kubbe, dıştan ise sekizgen piramidal külah ile örtülmüştür. Türbenin kuzeyi hariç, diğer üç cephede dikdörtgen formlu birer pencere bulunmaktadır. Pencerelelerin etrafı, duvarların alt kısmında kullanılan blok mermerlerle çerçevelenmiştir. Yapının cenazelik bölümüne kuzey cepheye açılan eyvan kemerinin altındaki altı basamaklı bir merdivenle girilmektedir. Buradan da üç basamaklı bir merdiven yardımıyla cenazelik bölümüne geçilmektedir. Bu bölüm 4.80x3.93 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Cenazeliğin üstü basık beşik tonozla örtülü olup, içerisinde güneybatı köşeye yerleştirilmiş iki adet sanduka bulunmaktadır. Cenazelik kapısının iki yanındaki dairevi silindirik menfezler havalandırma amaçlı açılmıştır. Havalandırmaya katkı sağlamak için üst katın zeminin ortasından cenazelik katının tonoz sırtına kare şekilli bir menfez daha açılmıştır. Taş tuğla ve mermerin birlikte kullanıldığı türbenin kasnak, örtü ve duvarlarında tuğlaya yer verilmişken, gövde oturtmalık bölümünü bitiminden pencere

⁸ Ahmet Yavuzylmaz, "Ahî İbrahim Türbesi, *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 112.

⁹ Ahmet Yavuzylmaz, *a.g.m.*, s. 112.

¹⁰ Ahmet Yavuzylmaz, *a.g.m.*, s. 112.

lentolarına kadar iri mermer bloklar kullanılmıştır.¹¹

Bir Ahîlik merkezine dönüşen Ahmed Gazi Külliyesi ile irtibatlandırılan bir diğer Ahî Şeyhi ise Ahî Bayram'dır. Külliye de kat sistemli türbede Ahî İbrahim ile birlikte medfun olan Ahî Bayram, Eski Çine'de Osmanlı Dönemi boyunca faal durumu koruyan canlı ve etkin bir Ahî Zaviyesi ve Vakfını da kurmuştu.

4.ESKİ ÇİNE'DE AHÎ BAYRAM ZAVİYESİ

Devrin önemli Ahî Ocakları'ndan olan Eski Çine'de bulunan Ahî Bayram Zaviyesi, Aydın Vilayeti sınırları içerisinde zikredilen Ahî Zaviyeleri içinde önemli bir yere sahiptir. Mentешеoğulları'nın önemli bir kültür ve ilim merkezi olan Eski Çine'de inşa edilen Ahî Bayram Zaviyesi'nin Mentешеoğulları Döneminden itibaren faal bir Ahî Zaviyesi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı canlılığı ile Osmanlılara devrolunan Zaviye hakkında ulaşılan bilgilere göre XVI. yüzyılın başlarında Zaviyenin başında Baba Nazar'ın oğlu Hacı Derviş görünmekteydi. 1562 tarihli defterin kayıtlarında ise zaviyedâr olarak Hüsam adlı kişi görülmektedir.¹² Bunu takiben de Kadı İshak Efendi'nin Zaviyenin başına getirildiği görülmektedir.

XVIII. yüzyıla ait kayıtlara yansıdığı kadarı ile zaviyenin yönetiminde yer alan Zaviyedâr ve Mütevelliler ise şöyle sıralanabilir: Mustafa Efendi, Şeyh Hacı Veli Efendi, Şeyh Mehmed Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Abdullah Efendi, Ali Efendi ve Hafız Ahmed Efendi.¹³ Bölgenin önemli ve güçlü Ahî zaviyeleri arasında zikredilen Ahî Bayram Zaviyesi'nin zengin gelir

kaynakları da bulunmaktaydı. Oldukça fazla bir gayrimenkule sahip olan Ahî Bayram Zaviyesi'nin XVI. yüzyıla ait arazileri şu şekilde sıralanabilir: Karalar keskinde 16, Zaviye yakınında 8, Akdütbü-kü'nde 20, Seveklü Gölü'nde ve Malkayası'nda yarım çiftlik (30-75), Bağarası'nda 10, Elmalı'da 16, Davudoğlu'nda 4, Geneviskırı'nda 30, Çaltı'da 40, Banayır'da 2, Dalama'da 20 ve Gökyaka'da 20 dönüm kadar tarlaları vardı. Çine (Eski Çine) çarşısında ise 14 dükkânı bulunuyordu.¹⁴ Zaviyenin vakfının bu gelir kalemlerinden yıllık 2040 akçe gibi oldukça yüksek bir gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf ile ilgili XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzan yazışma evrakının bulunmasından bu zaviyenin XIX. yüzyıla kadar canlılığını koruduğu anlaşılmaktadır.

5.ÇİNE'DE DİĞER AHÎ ZAVİYELERİ

Her ne kadar külliye de bu iki Ahî Babasının türbesi bulunsa da, Eski Çine'de külliye etrafında başlayan yoğun Ahîlik faaliyetinin ciddi başka yansımaları olduğu açıktır.

5.1.Çine-Ahur'da Ahî İsmail Zaviyesi

Aydın'ın Çine İlçesine bağlı Ahur Köyü'nde bulunan Ahî Zaviyesi, devrinin hatırı sayılır Ahî Zaviyeleri arasında sayılmaktaydı. Tam kuruluş tarihi bilinmeyen Ahî Zaviyesinin XIX. yüzyıla kadar canlılığını koruduğu görülmektedir. Ahî Şeyhi İsmail'in kendisinin banisi olduğu anlaşılan Zaviyenin vakfına ait yine Ahur Köyü'nde yer alan tahıl ekimi yapılan arazilerin bunda olduğu buradan elde edilen gelir ile Zaviyeye uğrayan misafirlerin masraflarının karşılandığı anlaşılmaktadır.¹⁵ Tevcihat kayıtları incelendiğinde bu Ahî Za-

¹¹ Ahmet Yavuzylmaz, *a.g.m.*, s. 112.

¹² 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), s. 503.

¹³ Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Mentеше Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 186.

¹⁴ Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁵ BOA, EV. MKT, nr. 2845/99.

viyesi'nin zaviyedârlığına H.1283 (M.1866-1867) tarihinde Hacı Emîroğlu Mustafa b. İsmail isimli kişinin tekrardan zaviyedârlığa verildiği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bu kişinin XIX. yüzyılın ikinci yarısında uzunca bir süre Zaviyenin görevlisi olarak bulunduğu öğrenilmektedir. Alışılmış Ahî zaviyelerinden farklı olarak Türbe ile Zaviye binaları birbirine ayrı ve bir hayli uzak mesafelerde bulunmaktaydı. Bu durum Zaviye ve Türbenin aynı kişi tarafından ilgilenilmesinde zorluklara yol açmış olmalı ki R. 6 Şubat 1318 (M. 19 Şubat 1903) tarihinde türbe için Zaviyeden ayrı bir türbedarın daha görevlendirildiği görülmektedir.¹⁶

5.2.Ahî Bahşayış Zaviyesi

Aydın en eski Ahî şeyhleri arasında yer alan Ahî Bahşayış'ın Zaviyesi Eski Çine'de bulunmaktaydı. Zaten bir Ahî Ocağı merkezi olan Eski Çine'de, bir Ahî Zaviyesi inşa ettirmiş olan Ahî Bahşayış'ın ne zaman yaşadığı ve Zaviyeyi ne zaman inşa ettirdiği kesin olarak bilinmese de Fatih Devrinde müsadere edilen vakıf mülkleri arasında bu Ahî Zaviyesi'nin de adı zikredilmektedir.¹⁷ Yine tarihi kayıtlardan anlaşıldığına göre Ahî Bahşayış'ın babası da Ahî Yunus adında bir Ahî Şeyhiydi. Mentешеoğulları Döneminin önemli Ahî Şeyhlerinden olduğu anlaşılan Ahî Yusuf'un oğlu olması sebebi ile Ahî Bahşayış'ın güçlü bir Ahî lideri olduğu anlaşılmaktadır. XV. yüzyıl civarında önemli bir merkez olma özelliğini koruyan Eski Çine'de merkezi, Ahî Ocakları'nın yanında ayrıyeten faaliyet gösteren Ahî zaviyelerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Ahî Bahşayış'ın Zaviyesi de bu durum açısından güzel bir örnektir. Yine arşiv kayıtlarından Fatih Devrinde müsadere edilen

¹⁶ M. Murat Öntuğ, "Ahî İsmail Zaviyesi (Çine-Ahur)", *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 119.

¹⁷ Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 186.

vakıf arazilerinin II. Bayezid Döneminde geri iade edildiği bu iade işlemi esnasında ise Zaviyenin başında Ahî Hızır adında bir Ahî Şeyhinin bulunduğu öğrenilmektedir.¹⁸ Eski Çine'den başka Çine'de de ayrıca bir Ahî Zaviyesi inşa ettiren Ahî Bahşayış'ın 150 dönüme kadar ulaştığı anlaşılan vakıf arazilerinin de Çine'ye bağlı Küçükayaklı Köyü civarında bulunan ve adını da bu Ahî şeyhinden alan Bahşayış Bükü civarında Çine Çayı'nın kıyısında bulunduğu görülmektedir. Yine bu vakıf arazilerinin de yıllık 250 akçe geliri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹

5.3.Çine'de Ahî Yunus Zaviyesi

Menteşeoğulları Döneminin önemli Ahî şeyhleri arasında zikredilen Ahî Yunus, bu dönemde Mentешеoğullarının önemli ilim ve kültür merkezi olan ve aynı zamanda Çine Çayı kıyısında önemli geçiş noktası olması ve dolayısıyla ticaret merkezi olan Eski Çine'ye yerleşerek burada bir Ahî Zaviyesi kurmuştu. Kendi dönemine ait faaliyetleri hakkında fazla bilgi bulunmayan Ahî Yusuf aynı zamanda Ahî Bahşayış'ın babasıydı. Osmanlı hâkimiyeti döneminde kendi adına iki ayrı zaviye inşa eden Ahî Bahşayış aynı zamanda babası Ahî Yunus'tan devraldığı Ahî Ocağı'nı da idare etmekteydi.²⁰ Önemli bir Ahî Şeyhi olduğu anlaşılan Ahî Yunus'un zaviyesi için XVI. yüzyılda Dalama Nahiyesi'ne bağlı Mesudlu Köyü'nde bulunan 150 dönümlük arazi vakfedilmişti. Bunun yanında Büyükayaklı ve Küçükayaklı köylerinde de 21 dönüm miktarında tarlaların da zaviyenin vakıf gelirleri arasında sıralandığı görülmektedir²¹. Bundan başka da

¹⁸ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), s. 503; Ahmet Yiğit, *age.*, s. 186

¹⁹ Zekai Mete, "Ahî Bahşayış Zaviyesi", *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 47.

²⁰ Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 186.

²¹ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), s. 503;

zaviyenin yakınındaki iki dönüm hasılı olan yerden yılda 30 akçe gelir sağlanıyordu.²²

5.4.Eski Çine’de Ahî Elvan Zaviyesi

Dönemin önemli Ahî merkezleri arasında sayılan Eski Çine’de bulunan Ahî Elvan Zaviyesi burada sonraki kuşak Ahî zaviyeleri arasında zikredilmektedir. 1530 ve 1562 tarihli defterlerde adına rastlanılmayan zaviyenin adı ilk defa 1683 tarihli defter kayıtları arasında görülmektedir. Buradan hareketle de Ahî Elvan Zaviyesi’nin 1562 tarihinden sonra faaliyete geçen bir Ahî Zaviyesi olduğu rahatlıkla söylenebilir. İlk kayıтта Zaviyenin başındaki Zaviyedârın Şeyh Ali olduğu daha sonra ise bu göreve İbrahim Halife’nin tevcih edildiği öğrenilmektedir.²³ 1702 tarihinde ise Çine Kadısı Ali Efendi’nin arzı ise Süleyman Halifenin, Zaviyenin başına getirildiği görülmektedir.²⁴

5.5.Ahî Debbağ Zaviyesi

Eski Çine’de yer alan Ahî zaviyelerinden bir diğeri de Ahî Debbağ Zaviyesi’dir. Oldukça eski bir Ahî zaviyesi olan Ahî Debbağ Zaviyesi’nin Menteşeoğulları zamanında kurulduğu düşünülmektedir. II. Murad Döneminde bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile birlikte Ahî Debbağ Zaviyesi’nin Osmanlı kayıtlarına da taşındığı görülmektedir. II. Murad Döneminde vakıf gelirleri görülen Zaviyenin tüm gelirleri Fatih zamanında diğerk tüm zaviyelerin olduğu gibi müsadere edilerek tımar arazisine çevrilmişti. Bu araziler II. Bayezid Döneminde ise tekrar Zaviyeye geri verildi.²⁵ Kanunî Dönemi kayıtların-

dan öğrenildiğine göre Ahî Debbağ Zaviyesi Vakfı’nın gelir kalemleri arasında 13 parça arazi bulunmaktadır. Çine yakınında bulunan Hacı Bey yeri 30 dönüm, Akdut civarında bulunan çiftlik arazisinin 150 dönüm, Yoncalık civarında bulunan arazinin 15 dönüm, Gökyoncalık diye geçen arazinin 10 dönüm, Emirali yeri 30 dönüm, cami vakfı yakınında, Hacı Emin ve Karaca arazisi yanındaki tarla 15 dönüm, Eğrice’deki yer 20 dönüm, Malkaya-sı’ndaki tarla 20 dönüm, Çine Çayı kenarında Bektaşyeri’nde olan tarla 20 dönüm, Halaçoğlu ile ortak 40 dönüm ve Küçükakayaklı Köyü’nde Has çiftliği yanındaki arazide 6 dönüm arazinin bulunduğu bunların yıllık toplam gelirinin ise 1300 akçe ettiği anlaşılmaktadır.²⁶

5.6.Çine Akçakoca’da Ahî İsmail Zaviyesi

Aydın’ın Çine İlçesine bağlı Akçao-va Köyü’nde bulunan Ahî İsmail Zaviyesi bölgenin önemli Ahî merkezi olan Eski Çine’den etrafındaki muhite yayılan Ahî canlılığının bir yansıması olarak düşünülebilir. Eski Çine’ye oldukça yakın bir köy olan Akçakoca’da bulunan Ahî İsmail Zaviyesi’nin kesin kuruluş tarihi bilinmemek ile birlikte 1562 tarihli defterde adına rastlanılmaktadır. Bu kayıtlara göre Ahî İsmail Zaviyesi’nin vakfına ayrılmış iki çiftlik arazisi bulunmaktaydı ve bunların yıllık geliri de 400 akçeydi.²⁷

5.7.Ahî Ümmet Zaviyesi

Aydın’ın Çine Kazası’na bağlı Büyükayaklı Köyü’nde kurulan Ahî Zaviyesinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Oldukça erken bir tarihte kurulduğu anlaşılan Zaviyenin işleyişi ve durumu hakkında net kayıtlara ulaşıla-

²² Zekai Mete, “Ahî Yunus Zaviyesi”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s.203.

²³ BOA, AE III. nr. 3/203, lef 2.

²⁴ Zekai Mete, “ Ahî Elvan Zaviyesi (Eskiçine)”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s.75.

²⁵ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), s. 503; Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 186.

²⁶ Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 186.

²⁷ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), s. 504; Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 186.

mamaktadır. Devrin kayıtları incelendiğinde Zaviyeyi yaptıran kişinin bir mescid ile bir de kervansaray yaptırdığı da anlaşılmaktadır.²⁸ Yine 1562 tarihli defterde kaydına rastlanılan zaviyenin burada 30 parça arazisi olduğu anlaşılmaktadır.²⁹ Bu arazilerden iki üç parçası Köseler Köyü Mescidi için tahsis edildiği de görülmektedir. Tıpkı diğer köklü zaviyeler gibi bu zaviyenin de Fatih Sultan Mehmed Döneminde vakıf arazileri müsadere edilerek tımar arazisine çevrilmiş, II. Bayezid Döneminde ise tekrar geri verilmiştir. Fakat vakfın eski gelirleri arasında zikredilen iki çayırdan Ahî Veli Kavağı isimli çayır tımar sistemi içinde kalmış, 20 dönümlük diğer çayır ise vakfa bırakılmıştı. Bu geri alınan arazinin ise yıllık gelirinin XVI. yüzyıl boyunca 1200 akçe olduğu kayıt altına alınmıştır.³⁰ XIX. yüzyılda vakıf yönetimine ilişkin yazışma evrakının görülmesinden hareketle bu ahî zaviyesinin varlığını XIX. yüzyıla kadar koruduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Hem Menteşe Beylerinden olan hem de bir Ahî Babası olan Ahî İbrahim Bey'in bu külliye ile irtibatlanmasının bir sonucu olarak Menteşeoğulları'ndan itibaren külliye diğer dinî fonksiyonlarından sıyrılarak bir Ahî Ocağı kimliğine büründüğü görülmektedir. Özellikle de bölgenin XIV. yüzyıl başlarında kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmesini takiben idarî merkezin ve ticarî akışın değişmesi sonucu Balat-Peçin hattının önemine kaybetmesine karşın, Eski Çine'nin önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda Eski Çine'deki Ahmed Gazi Külliyesi de büyük bir önem kazanmış ve sıradan bir

Ahî Zaviyesi olmanın çok uzağına taşınarak bölgedeki Ahî şeyhlerini yetiştiren merkezi bir Ahî Ocağı vasfını kazanmıştır. Bölgede oldukça yaygın ve etkin olduğu anlaşılan Ahîlik kültürünün kurumsallaşması ve kök salması açısından Ahmed Gazi Külliyesi büyük bir önem taşımaktadır. Ahmed Gazi Külliyesi üzerinden Eski Çine'de bir Ahî merkezi olma vasfını yakalaşmıştır.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, AE III. nr. 3/203, lef 2.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, EV.MKT, nr. 2845/99.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, MV.241.86.

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), *Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1995.

AHMET EFLÂKİ, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. 1, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.

AKBULUT, Osman Nuri, *Evlîya Çelebiye Göre Güneybatı Anadolu (Aydın, Denizli, Muğla)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2008.

AKIN, Himmet, *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, İstanbul 1946.

ANADOLU, Cemal, *Türk- İslam Medeniyetinde Ahîlik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara 1991.

²⁸ Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 191.

²⁹ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 191.

³⁰ Ahmet Yiğit, *a.g.e.*, s. 191.

- DİNÇ, Rafet, "Tralles'in Kısa Bir Coğrafi Konumu", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I: Aydınöğulları Tarihi*, 4-6 Kasım 2010, Yay. Haz. Cüneyt Kanat, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013
- Ebü Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, C. I, çev. A. Sait Aykut, İstanbul 2010.
- EMECEN, Feridun, "Aydın", *DİA*, C. 4, İstanbul 1991.
- ERDOĞRU, M. Akif, BIYIK, Ömer, T.T 0001/1 M.Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2015.
- ERDOĞRU, Mehmet. Arif, "Anadolu'da Ahîler ve Ahî Zaviyeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. IV, (İzmir 2000).
- İbn Battuta, *Seyahatnâme*, çev. A. Sait Aykut, İstanbul 2013.
- KALKAN, Özlem, *Batı Anadolu Beyliklerinin Teşekkül Devri*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2011.
- KESKİN, Nuray, Akın Maşrap, "Ahîliğin Dünü ve Bugünü (Denizli Örneği)", *International Online Journal of Educational Sciences*, (2011).
- KONUKÇU, Enver, "Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey", *Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler*, 12-13 Mart 2015, C. 2, Ed. Mehmet Akif Erdoğan-Şule Pfeiffer Taş, İzmir 2015.
- METE, Zekai, "Ahî Elvan Zaviyesi (Eskiçine)", *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014.
- METE, Zekai, "Ahî Bahşayış Zaviyesi", *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014.
- METE, Zekai, "Ahî Yunus Zaviyesi", *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014.
- ÖNTUĞ, M. Murat, "Ahî İsmail Zaviyesi (Çine-Ahur)", *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014.
- SARIKÖSE, Barış, "Ahî Sinaneddin Yusuf", *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014.
- ŞEKER, Mehmet, *İbn-i Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahîlik*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 2001.
- ŞEKER, Mehmet, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahîlik ve Fütüvvet-Namelerin Yeri*, (Seyyid Hüseyin El-Gaybî'nin "Muh-tasar Fütüvvet-Nâme"si), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- YAVUZYILMAZ, Ahmet, "Ahî İbrahim Türbesi", *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014.
- YİĞİT, Ahmet, XVI. Yüzyıl Mentеше Livası Vakıfları, Ankara 2009
- YİĞİT, İlker, "XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahî Adlı Zaviyelerin Dağılışı", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5 Spring 2013.